

- prava-ditej-pid-chas-vijny-problemy-ta-rishennyа (дата звернення 09.04.2023)
2. Захист дітей, що живуть у зоні воєнних дій. Яким його бачить держава? 2016. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/zahyst-ditej-scho-zhyvut-u-zoni-vojennyh-dij-yakym-joho-bachyt-derzhava/> (дата звернення 10.04.2023)
 3. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квіт. 2001 р. № 2402-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 30. Ст. 142 (дата звернення 10.04.2023).
 4. Інформаційна платформа «Діти-війни» 24 лютого 2022 - 10 квітня 2023. URL.: <https://childrenofwar.gov.ua/> (дата звернення 10.04.2023).

УДК 340.15

Бойко І. Й.

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри історії держави,
права та політико-правових учень
Львівського національного університету
імені Івана Франка*

ВПЛИВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ НА РОЗВИТОК ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Сучасна війна росії проти України, людські втрати, руйнування, репресії і тортури, яких зазнають українці на рідній землі, спонукають багатьох громадян України активніше замислитись над формулюванням української національної ідеї як визначального чинника і основну рушійну силу щодо розвитку, захисту, утвердження української держави.

На сьогодні більшість дослідників вважають, що національна ідея є важливим об'єднуючим чинником прогресивного розвитку нації щодо досягнення певної мети або інших важливих цілей. Низка вчених вважає, що українська національна ідея – це духовна основа життєдіяльності нації, яка визначає національні світоглядні орієнтири, стратегічну мету, головний пріоритет нації на майбутнє.

Національна ідея становить основу національної ідеології, визначає засади національної свідомості та має суттєвий вплив на розвиток правової системи України. Українська національна ідея є важливим поняттям державотворення та правового розвитку. Вона зосереджується на найбільш значимих інтересах держави та суспільства, передбачає їхню реалізацію та захист. З одного боку, ідея є абстракцією, а отже і українська національна ідея також. З іншого боку, національна ідея включає найважливіші структурно формуючі чинники, зокрема національні інтереси, національну безпеку, національні цінності та національні цілі, тобто мету нації. Українська національна ідея є основою державно-правового розвитку України. Проте постає запитання. Чи може розвиток держави опиратися на абстракцію, якою є ідея? Очевидно, що не може, якщо не буде розроблено належних механізмів.

Головним інструментом для розробки та функціонування згаданих механізмів є право через функціонування органів публічної влади (законотворчість, адміністративна діяльність, судова практика тощо), інститутів громадянського суспільства та конкретних індивідів. Приведу приклад, серед важливих складових української національної ідеї є визначальне становище державної української мови. Для цього було прийнято профільний закон і створено додатковий інститут – уповноважено щодо захисту української мови (мовний омбудсмен). Через законодавство було встановлено мовні квоти на телебаченні, радіо тощо. Чи можна було б досягти конкретних результатів у цій сфері без юридичних засобів? Очевидно, що ні. Відтак, українська національна ідея не повинна бути виключно романтичним ідеалом. Вона повинна бути ідеологічним орієнтиром для планування конкретних кроків у державному будівництві та правотворчості, найважливішим засобом досягнення цілей української нації. Українська національна ідея має програмний характер, а отже на її основі можна формувати програму розвитку Української держави на найближчі роки.

Глобальна трансформація української національної ідеї та утвердження в суспільстві патріотичних переконань як протидія збройній агресії російських військ і терористичних угруповань у майбутньому можуть сприяти удосконаленню, зокрема правової системи України. Можна виокремити принаймні три напрями взаємодії правової системи та національної ідеї:

- українська національна ідея перебуває в центрі правової системи України, на її основі твориться та змінюється законодавство;

- право є інструментом конкретизації та реалізації української національної ідеї через характерні для нього юридичні механізми;

- право становить ресурс для формування української національної ідеї. Як відомо, юридичні концепції мають здатність виходити на ідеологічний рівень та створювати нові елементи української національної ідеї. Це зокрема концепції правової держави, верховенства права тощо. Зважаючи на третій із заявлених напрямів, можна припустити, що правова ідея є складовою української національної ідеї.

Як свідчить національний історичний досвід, головною метою української нації було створення своєї держави, яка б на засадах свободи, справедливості, рівності, народовладдя здійснювала управління загальносуспільними справами. Держава є підсумком, результатом розвитку нації. Варто наголосити про те, що процес усвідомлення нацією необхідності створення власної держави був тривалим, пройшов низку важливих етапів, про що я зазначу вище.

Українська національна ідея тісно взаємопов'язана з історією державності. В основному Українська національна ідея і державність зводилися до боротьби проти національного поневолення, полонізації чи русифікації, асиміляції українців, боротьби за незалежність, національне самовизначення, утворення суверенної, соборної держави. Складовою української національної ідеї була і є діяльність, спрямована на формування високого рівня розвитку української нації, національної ідентичності, національного характеру, національної свідомості і національного характеру. Це також діяльність за збереження і розвиток національної мови, культури,

літератури, за створення національної школи, національної інтелігенції, тобто національне відродження і утвердження, удосконалення української держави.

Важливою складовою української національної ідеї є національна ідентичність, яка формувалася століттями. Національна ідентичність передбачає усвідомлення українцями себе як окремої європейської нації (народом) з власною територією, історією, мовою, культурою, традиціями, цінностями; усвідомлення українцями необхідності створення національної держави; розуміння насамперед українцями того, що українська мова є душею нації (народу), найголовнішою ознакою ідентифікації української нації, дієвим інструментом згуртування народу, пробудженням національної гідності українців, української національної самосвідомості, українського патріотизму; та ін.

Однією з важливих складових Української національної ідеї є національна історія, яка також відіграє консолідуючу роль. Вона допомагає виховувати свідомих патріотів. Історія на основі уважного вивчення минулого має пояснювати проблеми сьогодення, а також давати рекомендації, прогноз на майбутнє. Історичні знання про українську державу сприяють формуванню національної свідомості, свідомого патріотизму та активної державної та громадянської позиції, що характеризує відповідальне ставлення громадян до своєї Батьківщини. Знання історії української державності пробуджує у нас національну гідність, формує нашу духовність, культуру, що треба особливо зберігати і передавати своїм дітям, молоді через виховання. Якщо ми говоримо про виховання свідомого громадянина й патріота власної держави, то знання національної історії є фундаментом. Без розуміння історії ми не усвідомимо реальних мотивів російської агресії проти України. Як свідчить досвід, рівень знань з базових історичних понять і процесів у студентів негуманітарних спеціальностей за останні роки в більшості відверто незадовільний. І на питання, що таке демократія, нація/народ, держава, звідки вони беруться, чому українці і росіяни не є братніми народами тощо, деякі студенти не можуть дати правильної відповіді. А цим громадянам прийдеться голосувати на виборах, відтак вони можуть помилятися. Зневажливе ставлення до історії, а в кращому разі – недооцінка і нерозуміння її важливості, тим паче тепер, є дуже серйозною помилкою. В чому ж суть нашої історії. Чи не найкраще сказав про нашу історію французький мислитель Вольтер: «Україна завжди прагнула до волі!». Ці слова сконцентровують сутність нашої історії, її відмінність від історії Росії.

Українська національна ідея є духовною основою розвитку держави. Символічна сутність української ідеї максимально чітко висловлена у всім відомому вітанні: «Слава Україні!» – «Героям Слава!».

Українська національна ідея відображена у словах Т. Шевченка «В своїй хаті своя й правда, і сила, і воля». Цими словами Т. Шевченко говорив, що наш народ має бути Господарем на Своїй, Богом Даній Землі. Це був перший за всю історію України письмовий вислів національної ідеї. Великий Кобзар зробив неоціненний внесок для підняття з колін Української нації. Вірші, заклики Тараса Шевченка і зараз актуальні і допомагають сьогодні захищати Україну від навали російського агресора. Поезія Т. Шевченка як і тоді, так і тепер закликає нас боротися за свободу.

Українська національна ідея відображена також в одному із головних державних символів України – Державному гімні України «Ще не вмерла Україна, і Слава, і Воля», у церковному гімні «Боже Великий Єдиний, нам Україну храни», з яких випливає, що українська національна ідея є формою прояву національного духу і настанов для народу.

Привертає увагу М. Міхновський, автор «Самостійної України, який наголошував на праві українського народу мати свою державу. Національна ідея на думку М. Міхновського визначена гаслом «Одна єдина, нероздільна, вільна, самостійна Україна від Карпатів аж по Кавказ».

У часи діяльності ОУН-УПА українською національною ідеєю, тобто стратегічною метою була Українська Самостійна Соборна держава.

Одним із головних завдань української національної ідеї було і є побудова незалежної української держави. До 1991 р. головним прагненням більшості українців було відродження власної держави, яка неодноразово втрачалася в ході тернистої української історії (і за Княжої доби і за часів Козаччини, і за часів УНР). На початку 1990 р. українською громадсько-політичною та інтелектуальною й культурною елітою було сформульовано національну ідею гаслом: «Україні – волю!». Сьогодні в умовах війни росії проти України національна ідея визначається консолідацією та єдністю української нації у боротьбі за свою державу, патріотизмом українців. Українська національна ідея завжди була і є консолідуючою. «В єдності – наша сила!»).

Українська національна ідея за час державної незалежності задекларована у стаття 1 чинної Конституції України «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава». Побудова цієї держави є метою сучасного українського народу. Але сьогодні найважливіша мета українського народу – це захист і збереження української держави, перемога над російським агресором.

Українська національна ідея має ще одну важливу мету – створити свідомого, відповідального громадянина України, державотворця, свідомого патріота своєї держави. Для цього потрібне чітке свідоме і відповідальне самопізнання. Сьогодні важливо проговорити в суспільстві, з'ясувати і таке принципове питання, чому — особливо на вирішальних етапах української історії, — спостерігалися такі негативні явища, як періодичні періоди відсутності національної єдності, хронічна схильність до завищеної самооцінки, себелюбство, недотримання слова, безглузда поступливість ворогам і нетерпимість до соратників, якщо вони були хоч трішечки іншої думки про спосіб досягнення тої самої мети, суперечливість політичних орієнтацій суб'єктів влади та різних соціальних груп, нерозуміння глибини подій, що відбуваються, тенденція до взаємної боротьби, надмірна емоційність, уразливість, популізм та ін. І нарешті — чому маємо забагато прикладів національної зради, чому сьогодні є випадки колаборнтів. Переосмислюючи ці риси, важливо зрозуміти їхнє походження, а зрозумівши, винищити, позбудитися цих рис, бо лише в них причина того, що легендарно сміливий і кмітливий народ попри всі свої славні звитяги так часто виявлявся неспроможним закріпити перемогу і розбудувати власну державу. Попри деякі наші недоліки ми українці зберігаємо тяглість до свободи,

справедливості, демократії, маємо глибоку релігійність, душевну щедрість, зберігаємо національні традиції. На сучасному етапі, коли йдеться про те, бути чи не бути українській державі і українській нації, українська національна ідея має бути сконкретизована на національній єдності, патріотизму, яка допомагає непохитно стояти перед навалом російської агресії, наближаючи нашу перемогу.

Українська національна ідея має важливе значення на розвиток правової системи України. Адже наявність високого рівня національної свідомості громадян України, зокрема законодавців, інших учасників, які беруть участь у розвитку правової системи, цінування ними української національної ідеї є визначальним чинником і основною рушійною силою розвитку, захисту, утвердження української держави та її правової системи. Від правової системи залежить стан розвитку демократії, забезпечення прав і свобод громадян в Україні, стабільність і якість законодавства. Правова система, законодавство мають бути справедливими, мати авторитет у суспільстві. Це сприятиме утвердженню сучасної Української держави.

Сьогодні важливо розуміти і прагнути бути сильними і незламними, підтримувати одне одного, долати разом усі випробування, які випали на нашу долю, пам'ятати, що сила духу, свідомий патріотизм, оптимізм та здатність знаходити спільну мову роблять українську націю сильною і незламною.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гураль П. Ф. Українська національна ідея і державність. Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні. Матеріали II регіональної наукової конференції (лютий 1996 р.). Львів, 1996. С. 3-5.
2. Волковецький С., Петрів Я. Про Українську національну ідею як духовний закон нації. URL: <http://uaprosvita.if.ua>.
3. Жулинський М. Українська національна ідея в ідеологічній системі державотворення. Голос України. 1995. 23 листопада.
4. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст: Франківський період. К.: Наукова думка, 1992. 110 с.
5. Карась А. Українська національна ідея. Політологія. Львів: Світ, 1994. С. 342—357.
6. Лісовий В. Що таке національна (українська) ідея? Націоналізм. Антологія / Упорядник О. Проценко, В. Лісовий. К.: Смолоскип, 2000. : С. 593-626.
7. Медвідь Ф. Українська національна ідея як детермінанта державотворчих процесів // Політичний менеджмент. 2005. №1. С.35-41.
8. Мосейчук В. В. Українська національна ідея. Львів, 2007. 80 с.
9. Фартушний А. Українська національна ідея як підстава державотворення: Монографія. Львів, 2000. 308 с.
10. Черненко А. Українська національна ідея: Монографія. Дніпропетровськ, 1994. 144 с.
11. Ясь О. В. Українська ідея/ Енциклопедія історії України. К.: Наук/ думка, 2019. Кн. 2: Україна–Українці. С. 575–577.